

MARTIN ŠRAJER / 12. 6. 2025

Věra Lukášová

Tvorba E. F. Buriana patří k výrazným projevům české kulturní avantgardy meziválečného období. Jeho jediný předválečný film *Věra Lukášová* (1939), natočený podle novely Boženy Benešové, potažmo Burianovy vlastní divadelní hry, představuje výjimečný pokus o přenesení divadelní poetiky na filmové plátno. Vznikal v tíživém politickém klimatu po březnu 1939 a záhy byl zakázán. Jde o dílo, které šlo programově proti dobovým filmovým trendům, určeným líbivými veselohrami a melodramaty, a které také proto předběhlo svou dobu a dodnes zůstává podnětným příkladem intermediálního prolnutí filmu, divadla a hudby.

E. F. Buriana (1904–1959) lze bez nadsázky označit za renesančního umělce – byl divadelník, dramatik, hudební skladatel, básník, herec, režisér i politický aktivista. Jeho tvorba se po celou dobu vyznačovala ideovou angažovaností a formální vynalézavostí odmítající kompromisy. Už od dvacátých let minulého století byl spjat s poetistickou a levicovou avantgardou sdruženou kolem Devětsilu. Počínaje založením vlastní scény D 34 v květnu 1933 začal prosazovat syntetické divadlo, v němž se slévají hudba, obraz, slovo, světla a dekorace do jednotné výpovědi.

Burianovo divadlo stálo na představě, že umění má být nástrojem společenské proměny. Inovativní scénické techniky proměňovaly inscenace v multimediální události. Spojením jevištní akce a filmové projekce, nazvaným Theatergraf, předběhl o dvacet let Laternu magiku, vytvořenou jedním z jeho žáků z „Děčka“ – Alfrédem Radokem. „E. F. Burian byl mistr stylu, stylové jednotky. V jeho inscenacích se vše vzájemně doplňovalo a směřovalo k jednomu cíli“, charakterizoval jeho rukopis později Radok.^[1]

Ve třicátých letech začal Burian pracovat také na pozvednutí umělecké úrovně českého filmu. Filmové médium vnímal podobně jako jazz coby projev moderní doby. Proto uvítal, když ho Vladislav Vančura přizval ke spolupráci na svém režijním debutu *Před maturitou* (1932). Burian pro film zkomponoval několik písní a sám je nazpíval.

Znovu zpíval ve spotřebním milostném dramatu *Zlaté ptáče* (1932), tentokrát před kamerou jako barový zpěvák. Do třetice zapěl v roli dřevorubce ve filmu *Ze světa lesních samot* (1933), ačkoli už ne své písně.

Burianův cit pro rytmus se projevil také ve *Věře Lukášové*, jeho prvním a jediném samostatně režírovaném předválečném snímku. K látce se dostal nejprve jako divadelník. Psychologická povídka *Don Pablo, Don Pedro a Věra Lukášová* (1936) od Boženy Benešové byla základem pro inscenaci v jeho divadle D 39, která měla premiéru 29. listopadu 1938.

Protagonistkou příběhu je zasněná dvanáctiletá dívka Věra, která se během svého dospívání uchyluje k vysněným hrdinům a místům a naráží na pokryteckou morálku dospělých. Ty reprezentuje její babička, se kterou po smrti rodičů bydlí, a chlápny pan Láb. Inscenace zaznamenala značný ohlas nejen pro své formální kvality, ale i kvůli ideovému akcentu. Boj hlavní hrdinky proti autoritám byl dobovým publikem vnímán jako symbol nepoddajnosti českého národa. Záhy po nacistické okupaci však byla hra zakázána.

Burian, vědom si síly látky i jejího dobového významu, se ji počátkem roku 1939 rozhodl přenést na filmové plátno. Také film byl protektorátní vládou zakrátko zakázán s tím, že podporuje židovství a sympatizuje s demokratickými, tedy protifašistickými silami ve Španělsku (Věra si čte sešitový román o boji španělských šlechticů proti zlu). Burian považoval zákaz za nesmyslný a obrátil se na ministra protektorátní vlády Jaromíra Nečase. Nápravy se ale dovolával marně. Místo toho byl v dubnu 1941 zatčen a deportován do koncentračního tábora v Dachau, později do Neuengamme u Hamburku.

Scénář, který Burian napsal s Vladimírem Přikrylem (po válce známým jako Vladimír Čech), měl podle Luboše Bartoška podobu partitury postihující s velkou přesností jak obrazovou, tak akustickou složku filmu. Šlo tak o předlohu nejen pro jeho režii a pro práci kameramana Jana Rotha, ale také pro následné komponování scénické hudby, čehož se rovněž zhostil Burian. Nevznikl tak tradiční, lineárně rozvíjený dramaturgický útvar. Určující byl již v literární fázi rytmus hudby, která podle diplomové práce Jana Šmolíka „jednak zastává funkci jednotícího prostředku, který uvádí všechny scény na základní jmenovatele, jednak funkci samostatně narativní a jednak psychologicky

prokresluje postavy a prostředí.“^[2]

Hudební doprovod tvoří smyčcové kvarteto v interpretaci komorního ansámblu Peškova kvarteta, přičemž každý hlas zastupoval jinou postavu, což umožňovalo sofistikovanou dramaturgii. První a druhé housle jsou Věra a Jarka, viola je babička Lukášová a temné violoncello je predátorský Lába. Protikladnost mladšího a staršího páru postav je vyjádřena užitím shodných hudebních motivů pro každý z nich. Základní hudební motiv se pak navrácí stejně jako základní motiv příběhu, tedy Věřina snaha rozeznat pravdu a lež, dobro a zlo. Za hudbu k filmu obdržel Burian Zemskou cenu za rok 1939.

Významný podíl na navozování atmosféry filmu mají také zvukové efekty, například nepolevující zpěv ptáků ve scéně, kdy Věra na louce sbírá květy. Zvuková rovina pouze nezvýrazňuje obrazovou složku. Stává se dominantní, charakterizuje postavy a prostředí, předjímá dění. Lyrizované exteriérové záběry jsou jí často podřízené. Oproti dobové tuzemské praxi byl zvuk pro Buriana rovnocenný ostatním výrazovým prostředkům filmového média.

Hudba reagující na změny emocí a situací současně pomáhá divákům s orientací ve stylizovaném filmovém prostoru. Kameraman Jan Roth vtiskl snímku specifický obrazový styl, jenž odpovídá Burianově poetice. Natáčelo se převážně v exteriérech ve Vlašimi – prosvětlené louky, jez, parky kontrastují s ponurými interiéry. Na pomezí obou prostorů se nachází temná přechodová ulička, u které není nijak zastíráno, že jde o ateliérové kulisy. Také tento kontrast odráží vnitřní svět postav. Ten Věřin je prosluněný, otevřený, svobodný, svět dominantní babičky a podivínského pana Lába je naopak temný, uzavřený, dusivý.

Divadelní stylizace se vedle poetických obrazů projevuje i v básnických dialozích a strojeném projevu Jiřiny Stránské, Rudolfa Hrušínského a dalších, vesměs divadelních herců. Svůj přístup k režii herců Burian nastínil v dobovém článku pro *Pražský ilustrovaný zpravodaj*. Také z těchto jeho slov je patrná snaha vymezit se vůči tomu, jak se obvykle filmovalo: „Ti lidé ve filmovém atelieru žasli, že lze dělat film bez řvaní, rámusení a padělaného chvatu, což byly až dosud prvky, bez nichž se filmoví režiséři (nejen naši) ve své důležitosti nechtěli obejít.“^[3]

Dobová kritika byla ovšem rozpolcená. Film byl označován za nejasný, zmatený, rozervaný, a přece nádherný. Místy podle kritiků působil až diletantsky, se záběry

střídajícími se bez ladu a skladu, jindy oslňoval režijní virtuozitou. Podle reflexe, pod kterou jsou podepsáni Bedřich Rádl a Jaroslav Režný, vytvořil Burian „film, který ukazuje po dlouhých a nudných pasážích s mnoha hrubými porušeními nejzákladnějších principů filmové stavby místa zřídka vídané krásy a dokonalosti“^[4]

Svou nefilmovostí, absencí tradiční narace a zaměřením na lyrické momenty zmátl i diváctvo zvyklé u českých filmů na konvenčnější formu a žánry. Z dnešní perspektivy lze ale *Věru Lukášovou* chápat jako mimořádný příspěvek k dějinám intermediálního umění – stylizované audiovizuální pásma, které pomocí neotřelého využívání zavedených výrazových prostředků doslovně nepopisuje realitu, ale obrazně vyjadřuje duševní stavy dospívající dívky, ujasňující si svůj morální postoj ke světu.

Snově lyrický snímek tak není jen adaptací literární, potažmo divadelní předlohy, ale i manifestem Burianovy víry, že formální experiment je nutný, že umění má mít etický rozměr a že v těžkých časech může i film sloužit jako nástroj odboje. Je to dílo, které svou estetikou předznamenává vývoj moderního filmu a zároveň svědčí o mimořádném přínosu E. F. Buriana české kinematografii.

Věra Lukášová (Československo 1939), režie: E. F. Burian, scénář: E. F. Burian, Vladimír Čech, kamera: Jan Roth, hudba: E. F. Burian, hrají: Jiřina Stránská, Rudolf Hrušínský, Lola Skrbková, Zdeněk Podlipný, Jarmila Bechyňová, Pavla Machníková, Zdeňka Podlipná a další. Elekta, 92 min.

Použitá literatura:

Luboš Bartošek, *Dějiny československé kinematografie, zvukový film 1930-1945, část 2*. Praha: Státní pedagogické nakladatelství 1983.

Jaroslav Kladiva, *E. F. Burian*. Praha: Jazzová sekce SH 1982.

Antonín Matzner, Jiří Pilka, *Česká filmová hudba*. Praha: Dauphin 2002.

Mladá česká Markétka a zcela starý Faust. *Pražský illustrovaný zpravodaj*, 1939, č. 32 (10. 8.), s. 23.

Bedřich Rádl, Jaroslav Režný, Jak se dívati na Věru Lukášovou. *Kinorevue* 6, 1939, č. 8 (11.10.), s. 144.

Alfréd Radok, Kolumbovo vejce Laterny Magiky. *Národní divadlo*. Dostupné online: <<https://www.narodni-divadlo.cz/cs/emagazin/kolumbovo-vejce-laterny-magiky-alfred-radok-140845752>> [cit. 3. 6. 2025].

Zprávy z naší produkce, *Kinorevue* 6, 1940, č. 22 (17. 1.), s. 435.

Poznámky:

[1] Alfréd Radok, Kolumbovo vejce Laterny Magiky. *Národní divadlo*. Dostupné online: <<https://www.narodni-divadlo.cz/cs/emagazin/kolumbovo-vejce-laterny-magiky-alfred-radok-140845752>> [cit. 3. 6. 2025].

[2] Cit in Antonín Matzner, Jiří Pilka, *Česká filmová hudba*. Praha: Dauphin 2002, s. 142.

[3] Mladá česká Markétka a zcela starý Faust. *Pražský illustrovaný zpravodaj*, 1939, č. 32 (10. 8.), s. 23.

[4] Bedřich Rádl, Jaroslav Režný, Jak se dívati na Věru Lukášovou. *Kinorevue* 6, 1939, č. 8 (11.10.), s. 144.